

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИЗНЕС ЗАҢДАРЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ОРТА

ТШИ қозғалыс заңдары

Дәрістің жоспары:

1. Қалыптасушы нарықтағы елдер мен ресейлік дағдарыс;
2. ТШИ тәуекелдерін басқару;
3. Екіжақты инвестициялық келісімдер.

1. ТШИ/ПИИ осы елге байланысты тәуекелдер мен сыйақылардың жиынтығы негізінде бір елден екіншіге қарай күрт өзгереді. Артықшылыққа келсек, факторлар өсіп келе жатқан тұтыну нарығы, мемлекеттік тұрақтылық және инфрақұрылым сапасы бар ма, ол «дамушы экономика» болып табыла ма, осы секілді сыртқы экономика өлшемін қамтиды. Тәуекел жағын алсақ, бұған қатысты факторлар: мемлекеттік қауіпсіздік кепілдіктерінің болмауы, мемлекеттік тұрақсыздық, ұрыс қимылдары таралған ел, сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі, ұлттық валютаның әлсіздігі және сот билігінің осалдығы және заң үстемдігі. Халықаралық экономиканың құбылмалылығын және кейбір шет елдердің тұрақсыздығын ескере отырып, ТШИ уақытты түбегейлі өзгертуі мүмкін. BRIC елдері (Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай) экономикалық өсудің әсерлі кезеңдеріне ие болды, бірақ соңғы уақытта елеулі экономикалық қиындықтардан зардап шекті. Бразилияның өсуі, Үндістан мен Қытайдың қарқынды төмендеуі, өсу қарқынының төмендеуі байқалады, бірақ ең таңғаларлық үлгі – Ресейдегі дағдарыс, ол 2014 жылдың аяғында құлдырап кетті.

Ресейлік дағдарыс – осалдыққа байланысты қызықты мысал, себебі ол ұзақ жылдар бойы экономикалық өсуден кейінгі экономикалық жағдайдың нашарлығында стратегиялық шешімдер мен макроэкономикалық жағдайлардың қаншалықты жаман екенін көрсетеді. Ресей дағдарысы экономикалық және қаржылық дағдарыстарға қалай әсер етіп, азайып бара жатқанын көрсету үшін талданады. Талдау Ресей философиясына қатысты себептерді іздейді және әлемдік экономиканың өзара тәуелділігінің пайдасы мен зияны болуы мүмкін. Ақыр соңында, талдау ТШИ мен экономикалық және саяси оқиғалардың, соның ішінде соғыс және әскери әрекеттердің, валютаның ауытқуының, әлемдік тауар бағалары ауытқуларының және тиімсіз экономикаларды қайта құрылымдауға қабылетсіздіктің әсеріне ықпал етеді.

2014 жылғы желтоқсанда Ресей Федерациясы Ресей мен оның серіктес елдері (Беларусь, Армения, Қазақстан және Қырғызстан) сауда және инвестиция саласындағы перспективаларына теріс әсер еткен қаржы-экономикалық дағдарысқа ұшырады. Дағдарысқа дейін Ресей әлемдегі тоғызыншы ірі экономика болды. Ресейдің кіріс және шығыс елдеріндегі ТШИ-дің жаһандағы рөлі маңызды. 2013 жылы келі ағыны 71 миллиард долларды құрады, ал кету ағыны 87 миллиард АҚШ доллары болды. 2014–2016 жылдары дағдарыс Ресейдегі экономикалық өсімді сақтап қалды, ал 2014 жылғы 17 желтоқсанда рубль бір долларға 80 рубльге дейін төмендеді. Рубльдің құлдырауы пайыздық мөлшерлемелердің ұлғаюына әкелді. 2014 жылғы 16 желтоқсанда Ресейдің орталық банкі адамдарға банктердегі ақшаны сақтауға ынталандыру үшін өзінің негізгі пайыздық мөлшерлемесін 10,5%-дан 17%-ға дейін көтерді. Бұл кейіннен инфляцияның өсуіне және ЖІӨ-нің төмендеуіне әкелді.

Дағдарыс негізінен аса тәуелді мұнай-газ табысы және ол осал әлемдік нарықтағы мұнай бағасының құлдырау, есенгіреу кезіндегі осалдық, орыс экономикасын әртараптандыру үшін осы кірістерді пайдалану жолындағы қабылетсіздік Ресей экономикасының құрылымдық проблемаларын тереңдетті. 2014 жылғы Brent Crude Oil (ICE) мұнайға деген баға шарықтауы баға жылдың соңына қарай 108 доллардан 50 долларға дейін, ал 2015 жылдың соңына қарай 40 долларға дейін, тіпті 2016 жылғы қаңтарда 32 доллар шамасына жетіп құлдыратты. Ресей неғұрлым дамыған экономикасына осы әлеуетін түрлендіру үшін мұнай мен газдан түскен кірістерді пайдаланбай, жағымсыз үлгі көрсетті.

2014 жылдың наурыз айында Қырымды аннексиялау және шығыс Украинадағы жалғасып келе жатқан қақтығыстарға қатысуы мемлекеттік кірістерді одан әрі әлсіретті. Қырымды аннексиялау және Шығыс Украинаға араласу халықаралық қоғамдастық тарапынан айыпталды, бұл Еуроодақ пен АҚШ-тың экономикалық санкцияларына әкелді, бұл отандық шетелдік инвестициялардың күрт қысқаруына және Ресейден капиталдың шығарылуына алып келді. Батыстың Ресейге деген қарсыластық қатынасы отандық және шетелдік ТШИ-

мен де жалғасады. 2014 жылдың алғашқы үш тоқсанында ТШИ келу ағыны өткен жылмен салыстырғанда 60–62 \$ 24 млрд-қа дейін төмендеді; ТШИ келу ағынының әлсіреуі одан әрі 2015 жылы жалғасты.

Ресейлік дағдарыс BRIC елдерінің болашағын тереңдетеді, өйткені ол олардың экономикаларының құрылымдық осалдығын көрсетеді. Балама көзқарас: Ресей – бұл оқшауланған оқиға және басқа БРИК елдерінің келешек болашағына еш қатысы жоқ. Шындық осының қақ ортасында. Үндістанның, Қытайдың, Бразилияның халық саны мен олардың тұтыну нарықтарының әлеуеті арқасында, олар бұрынғыдай Қытай болса, әлдеқайда дамыған, бірқалыпты өседі. Ресейлік дағдарыс негізінен өткен экономикалық шешімдер мен Украинаға кіру туралы шешімге негізделген. Алайда дамушы экономикасы бар басқа елдер үшін сабақ ретінде ресейлік дағдарыс мынаны істеуі керек: өз экономикасын әртараптандыру мен білім беру, ғылыми-зерттеу және дамытуға инвестиция өз нарықтарын ашу үшін, саланы жекешелендіруді жалғастыру, оның экономикасын қайта құрылымдау, олардың түскен жаңа табысын ыждағатпен пайдалану керек.

Ресейді күшті экономика ретінде жандандыру, оны басқа БРИК елдерімен, әсіресе Қытаймен тығыз қарым-қатынас орнатуына байланысты болады. Бұл біріншіден, өйткені Ресей өз энергия нарықтарының Еуропадан және Қытайға көшуіне тырысады. Қысқа мерзімде, кем дегенде, бұл Еуразиялық экономикалық одақтың, Ресейдің, соның ішінде Армения, Беларусь, Қазақстан және Қырғызстанның болашағын әлсіретеді.

Осы дәрісте айтылғандай, «бизнесі жүргізуді жеңілдету» ТШИ тартуды көздейтін ел үшін маңызды айнымалы болып табылады. Кәсіпкерлікті және ТШИ-ді жеңілдетудің ортақ мағынасына осындай көзқарас Қытайға деген ТШИ-дің үлкен ағындарына қайшы келеді. Бизнес жүргізудің қарапайымдылығы бойынша Қытай 90-шы орынды иеленді, бірақ 2013 жылы бірінші кезекте ТШИ-ны 348 миллиард долларға тартты. Екінші кезекте – 295 миллиард доллар түсті. Бұдан шығатын түсініктеме – бұл бизнеске қатысты Қытай билігі біртекті еместігін байқатады. Бизнеске арналған лицензиялардың көпшілігі мен рұқсаттары жергілікті және провинциалдық деңгейлерде беріледі.

Қытайдың сот жүйесі арқылы келісімшарттарды орындаудың барлық рәсімдері барлық өңірлерде бірдей (31 рәсім), бірақ осы процедураларға жұмсалған уақыт пен келісімшарттық талаптарды бұзу аймақтардың арасында айтарлықтай ерекшеленеді. Синанда шағымды өңдеуге тек 235 күн ғана уақыт кетеді, ал Синьинде орта есеппен 458 күн қажет. Шағым сомасының пайызы түріндегі айыппұл құны Пекинде 9,6%-ды құрайды, ал Чжэнчжоу қаласында 31,5%. Кәсіпкерлікті құруды немесе оны бастауды жеңілдету үшін ол Гуанчжоу қаласындағы бизнесі бастау үшін орташа алғанда 28 күнді құрайды, ал Инчуанда екі есе көп уақытты алады. Бизнесі бастау құны Пекин мен Шанхайдағы ең арзан.

2. Бұл бөлімде мемлекеттік тікелей және жеке қорлар арқылы ТШИ-нің неғұрлым қауіпсіз болуын қарастырады. Ол Саудамен байланысты инвестициялық шаралар (СБИШ) ДСҰ келісімінің макро-деңгейін қысқаша шолудан басталады.

Саудамен байланысты инвестициялық шаралар (СБИШ) туралы келісім шетелдік инвесторлармен қарым-қатынасқа қатысты ұлттық заңдар мен ережелерді жалпылама ережелер мен ортақ стандарттармен қамтамасыз етеді. Мұндай саясат отандық кәсіпорын салаларын қорғау мен алға бастыру мүддесі үшін қолданылатын жергілікті мазмұн мен ережені теңестіру талабы ретінде іске асады. Бұл Келісім Саудадағы қызмет көрсету туралы Бас келісім (GATS), Сауда зияткерлік меншік құқығы туралы келісім (ТРИПС), Санитарлық және фитосанитарлық шараларды қолдану туралы Келісіммен қатар ДСҰ туралы шарттың бес негізгі заңдық келісімшарттарының бірі болып табылады.

TRIM шетелдік компаниялардың нарықта бәсекеге қабілетті болуына мүмкіндік беру үшін отандық фирмаларға артықшылық беретін ұлттық ережелерге тыйым салады. Нәтижесінде 80-ші жылдардың аяғынан бастап әлемдік ТШИ-нің айтарлықтай өсуі болды. Дегенмен кейбір елдер шетелдік валюта резервтерінің кетуіне жол бермеу мақсатында инвестициялардың пайдасын репатриациялауды шектеу сияқты ТШИ-ға шектеу қоюды жалғастыруда.

ТШИ шектеулері:

- (1) жергілікті мазмұнға және өндірістік талаптарға қойылатын талаптар (отандық материалдар мен компоненттерді пайдалану керек);
- (2) сауданы теңгерімдеуге қойылатын талаптар;
- (3) сатудың ішкі қажеттіліктері;
- (4) тапсырыстың технологиялық талаптары;
- (5) экспорттың тиімділігіне қойылатын талаптар (өндірілген тауарлардың белгілі бір пайызын экспорттау талап етіледі);
- (6) меншікті капиталға жергілікті шектеулер;
- (7) жұмыспен қамтуды шектеу (жергілікті жұмысшылардың ең аз пайызын жалдау қажет).

Осы шектеулердің көбі ДСҰ ережелерімен тыйым салынған.

Соған қарамастан, шетелдік инвестор шетелге инвестиция салудан бұрын мұндай шектеулердің болуын тексеруі керек. Австралия, Канада, ДСҰ аумағынан тыс, 1989 жылы құрылған, ТШИ үшін кедергілерді азайтуға қатысатын аймақтық ұйымдар бар. Мысалы, Азия-Тынық мұхиты экономикалық ынтымақтастық (АТЭЫ) ұйымы және, оның ішінде, 21 «Тынық мұхиты» форумы болып табылатын және мына елдерді қамтитын форум бар: Чили, Қытай, Индонезия, Жапония, Малайзия, Мексика, Жаңа Зеландия, Перу, Филиппин, Ресей, Сингапур, Оңтүстік Корея, Таиланд, АҚШ және Вьетнам. АТЭЫ ұйымының мақсаты еркін сауда және аймақтық сауда блогын құруға жәрдемдесу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдері мен шикізат үшін жаңа нарықтарды құру болып табылады. АТЭЫ қызметінің жоғары нүктесі АТЭЫ-ға мүше ел басшыларының жыл сайынғы кездесуі болып табылады.

ДИД Батыс саудасы үшін азиялық порттарды ашу үшін пайдаланылған ХІХ ғасырдағы Достық, сауда және навигация (FCN) келісімдерінің мұрагері болып табылады. ВІТ – бұл басқа елдегі азаматтар мен компаниялардың жеке инвестициялары немесе ТШИ үшін жағдайлар жасайтын келісім. Көптеген ДИД шетелдік инвесторларды ВІТ-пен бірге әдетте әділ және тең құқықты, экспроприациядан және капиталды еркін аударуды қамтитын, бірқатар кепілдіктермен қамтамасыз етеді.

Көптеген ДИД-дің айрықша ерекшелігі – олар ВІТ құқықтарын бұзған инвестор халықаралық төрелікке, әдетте, Инвестициялық дауларды шешу жөніндегі халықаралық орталық арқылы (ICSID) сотқа мәжбүрлеудің орнына, дауды шешудің балама механизмін қамтамасыз ететін қабылдаушы елдің соттарымен іс жүргізу еді.

ICSID Дүниежүзілік банктің мүшесі болып табылады, ол қаржыландыру мүмкіндігін алады және штаб-пәтері Вашингтонда орналасқан. Ол 1966 жылы халықаралық инвестициялық ағымды ынталандыру және коммерциялық емес тәуекелдерді азайту үшін тәуелсіз мамандандырылған мекеме ретінде құрылған. 2016 жылғы жағдай бойынша ICSID-ке мүше 161 мемлекет болды. Уағдаласушы мемлекеттердің қатысушылары ICSID конвенциясына сәйкес төрелік шешімдерді сақтауға және орындатуға келіседі.

ДИД кейбір елдердің өздерінің отандық компанияларының шетелдік инвестицияларын қорғаудың негізгі әдісі болды. Бұл шетелдік капиталды тарту үшін, сонымен қатар бірқатар елдердің ТШИ қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қажетті шара және ең тиімді жолы. АҚШ мен Қытай өздері мүше ДИД-ке қатысушы елдердің санын кеңейтуге белсене қатысады. АҚШ Мемлекеттік департаменті өзінің ВІТ үлгісінің алты негізгі қағидасын тізімдейді.

Біріншіден, ВІТ инвесторлармен қамтамасыз етіледі және олардың жабық инвестицияларды (ұлттық немесе компанияның басқа ВІТ елінің аумағындағы инвестициялар) қолайлы жолмен қарауға құқығы бар, себебі қабылдаушы ел өз инвесторларын өзге елден алынған инвестиция ретінде қарастырады. Экономиканы инвестициямен емдеу жолы ретінде қарастырады. Сонымен, 6-шы тарауда сипатталғандай, ДСҰ-ның ұлттық режимінің қағидалары және ең қолайлы мемлекет принциптері бар. Инвестициямен бұлайша емдеу оны жасау немесе сатып алу сәтінен бастап оны басқару, пайдалану және кеңейту, тарату немесе тарату арқылы бүкіл өмірді қамтуы тиіс.

Екіншіден, ДИД инвестицияларды экспроприациялауға нақты шектеулер белгілейді және экспроприация орын алған кезде тиісті және тиімді өтемді уақтылы төлеуді қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, ДИД нарықтық айырбастау бағамын пайдалана отырып, қабылдаушы елдің және қабылдаушы тараптан қаражатты тез арада аударуды талап етеді. Бұл қамтылған инвестицияларға байланысты барлық келеңсіздікті қамтиды және нарықтық күштерге бағдарланған болжанатын ортаны қалыптастырады.

Төртіншіден, Талаптарды орындау жағдайлары шектеулі. Жіберу талаптары бизнесті құру, иелену, кеңейту, басқару, мінез-құлық немесе жұмыс істеу үшін шарт ретінде жергілікті контенттің талаптары немесе экспорттық квоталар сияқты тиімді емес және саудалық бұрмалаушылық тәжірибелерді қабылдауға бағытталған инвестицияларды қажет етеді.

Бесіншіден, ДИД инвесторларға инвестициялық дауды «халықаралық арбитражға дейін» үкіметтің келісімімен ұсынуға құқық береді. Онда бұл елдің ұлттық соттарымен «пайдалану талап етілмейді».

Алтыншыдан, ДИД тегіне қарамастан, азаматтарды жоғарғы басқару персоналын өз таңдауына тартуға құқылы.

АҚШ көптеген елдермен ДИД-ді талқылады: «Халықаралық бизнесті жүргізу»: «Екіжақты АҚШ-тың инвестициялық келісімдері». Суретте тек ДИД келісімін күшейтетін елдер көрсетіледі. Бір немесе екі елдің ратификациялануының жоқтығынан АҚШ күшіне енбеген ДИД келісімі туралы келісімге қол қойған бірқатар елдер, бірінші кезекте Ресей бар. Боливия елі 2012 жылдың 10 маусымынан бастап АҚШ тарапынан ДИД-ді жойған жалғыз ел болды. 2012 жылы АҚШ екіжақты жаңа типтік инвестициялық келісімшартты жариялады. ВІТ моделінің қысқаша шолмасы ВІТ принциптерін, мақсаттары мен мазмұнын көрсетеді. ВІТ ДСҰ туралы Келісімге, ТРИПС Келісіміне, GATS Келісіміне және Нью-Йорк Конвенцияларына (Біріккен Ұлттар Ұйымының Шетелдік Төрелік арбираждық шешімдерді мойындау мен орындау туралы конвенциясы) сілтеме жасайды.

Дәрісте қолданылған материалдар келесі қайнаркөздерден алынған

1. International Business Law and the Legal Environment, 3rd edition, Larry DiMatteo;
2. https://www.wcl.american.edu/wcl-american.edu/assets/Image/initiatives_and_programs/arbitration_center/icsid_blue_logo.jpg.